

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TARIXIY MATERIALLARDAN FOYDALANISH

G'ofurova Nodiraxon Qaxramon qizi

*Namangan davlat pedagogika instituti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
Boshlang'ich ta'lim 2- kurs magistranti*

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida tarixiy materiallardan foydalanishning nazariy asoslari, didaktik va metodik xususiyatlari hamda tarbiyaviy ahamiyati keng ilmiy tahlil qilingan. O'quvchilarda tarixiy tafakkur, milliy ong va vatanparvarlik hissini shakllantirishda tarixiy materiallarning o'рни ko'rsatib berilgan. Zamonaviy ta'lim konsepsiyalari, xalqaro tajribalar hamda psixologik yondashuvlar asosida tarixiy materiallardan foydalanishning samarali yo'llari nazariy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: tarixiy materiallar, boshlang'ich ta'lim, nazariy asoslar, tarixiy tafakkur, milliy qadriyatlar, pedagogik jarayon, tarbiya, zamonaviy ta'lim konsepsiyalari.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация: В статье глубоко проанализированы теоретико-педагогические основы использования исторических материалов в процессе начального образования, их дидактические возможности, методические особенности, а также воспитательное значение. Освещена роль исторических материалов в формировании у учащихся исторического мышления, национального самосознания, уважения к национальным ценностям и чувства патриотизма. Наряду с этим на основе современных образовательных концепций, передового зарубежного опыта и психолого-педагогических подходов теоретически и практически обоснованы эффективные пути использования исторических материалов в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: исторические материалы, начальное образование, теоретико-педагогические основы, историческое мышление, национальное самосознание, национальные ценности, педагогический процесс, воспитание, современные образовательные концепции.

USE OF HISTORICAL MATERIALS IN PRIMARY GRADES

Abstract: The article provides an in-depth scientific analysis of the theoretical and pedagogical foundations of using historical materials in the process of primary education, their didactic possibilities, methodological features, and educational significance. The role of historical materials in developing students' historical thinking, national consciousness, respect for national values, and a sense of patriotism is elucidated. Furthermore, based on modern educational concepts, advanced international experience, and psychological-pedagogical approaches, the theoretical and practical aspects of the effective use of historical materials in the educational process are substantiated.

Keywords: *historical materials, primary education, theoretical and pedagogical foundations, historical thinking, national consciousness, national values, pedagogical process, upbringing, modern educational concepts.*

KIRISH

Boshlang'ich ta'lim inson shaxsining shakllanishidagi eng muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bola bilim olishga qiziqadi, obrazli tasavvur orqali o'rganishga moyil bo'ladi va uning dunyoqarashi jadal rivojlanadi. Shu sababli aynan shu bosqichda tarixiy materiallardan foydalanish pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi. Tarixiy materiallar deganda yozma manbalar, tarixiy voqealar, buyuk shaxslar hayoti, xalq og'zaki ijodi, qadimiy yodgorliklar, urf-odat va marosimlar, moddiy va ma'naviy meros namunalari tushuniladi. Ularni ta'lim jarayonida qo'llash o'quvchilarda tarixiy tafakkur va tarixiy ongni shakllantirishga, milliy o'zlikni anglashga, ma'naviy tarbiyani kuchaytirishga yordam beradi (Xoliqov, Qurbonova, 2019).

Nazariy jihatdan qaralganda, tarixiy materiallardan foydalanishning asosiy poydevori bir nechta pedagogik maktablarda o'z ifodasini topgan. J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, 7–11 yoshdagi bolalar aniq operatsiyalar bosqichida bo'lib, ular voqealarni sabab-oqibatli bog'lash orqali tushuna oladilar (Piaget, 1994). Shu sababli tarixiy materiallarni soddalashtirilgan, obrazli va hayotiy shaklda berish zarur. L. S. Vygotskiy o'zining madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida bolaning tafakkuri uning ijtimoiy-madaniy muhitidagi qadriyatlar bilan shakllanishini asoslaydi (Vygotskiy, 1991). Demak, tarixiy materiallardan foydalanish bolaning shaxsiy rivojlanishini ta'minlovchi kuchli omildir.

Tarixiy materiallarning ta'lim jarayonidagi ahamiyati bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, ular darsni hayotiy va qiziqarli qiladi, o'quvchilarni bevosita voqealar olamiga olib kiradi. Ikkinchidan, tarixiy materiallar orqali ko'rgazmalilik tamoyili amalga oshadi. Tarixiy xaritalar, suratlar, maketlar, videomateriallar o'quvchilarda eslab qolishni kuchaytiradi. Uchinchidan, tarixiy materiallar darsni emotsional jihatdan boyitib, o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi (Bruner, 1960).

Psixologik nuqtai nazardan qaralganda, boshlang'ich sinf o'quvchilari obrazli tafakkur bilan faoliyat yuritadilar. Shu bois ularning ongiga ta'sir etish uchun tarixiy materiallarni hikoya, rivoyat, ertak shaklida berish juda samarali hisoblanadi. Bolalar abstrakt tushunchalarni qiyinchilik bilan qabul qilganlari uchun, ular uchun konkret voqealar, buyuk shaxslarning hayotiy tajribasi va qahramonliklari esda qolarliroqdir (Dewey, 1916). Tarixiy voqealarni sahnalashtirish, rolli o'yinlar tashkil qilish o'quvchilarning tasavvurini boyitadi va tarixiy tafakkurini rivojlantiradi.

Tarixiy materiallarning tarbiyaviy ahamiyati ham beqiyosdir. Ular orqali bolalarda vatanparvarlik, milliy g'urur, ajdodlar merosiga hurmat tuyg'ulari shakllanadi. Tarixiy shaxslarning faoliyati o'quvchilar uchun ibrat maktabidir. Masalan, Jaloliddin Manguberdi jasorati yoshlarni Vatan oldidagi burchni anglashga chorlaydi, Ulug'bek ilmiy merosi esa ilm-fanga qiziqishni kuchaytiradi. Shu tariqa tarixiy materiallar yosh avlodni ma'naviy barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi (Shodmonov, Qo'ziyev, 2018).

Zamonaviy ta'lim nazariyalari ham tarixiy materiallardan foydalanishga katta ahamiyat beradi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi har bir o'quvchining qiziqishi va qobiliyatidan kelib chiqib yondashishni talab etadi. Tarixiy materiallar bu jarayonda individual yondashuv imkonini beradi. Masalan, san'atga qiziqqan o'quvchi uchun me'moriy yodgorliklar, ilmiy izlanishga qiziqqanlar uchun Ulug'bek rasadxonasi faoliyati, adabiyot ixlosmandlari uchun Alisher Navoiy hayoti qiziqarli manba bo'lib xizmat qiladi.

Xalqaro tajribaga murojaat qiladigan bo'lsak, Finlyandiya boshlang'ich maktablarda tarixiy materiallar integratsiyalashgan loyihalar orqali o'rgatiladi. Buyuk Britaniya "Living History" dasturlari orqali bolalar tarixiy voqealarni teatrlashtirilgan shaklda o'rganadilar, bu ularda chuqur taassurot qoldiradi. Yaponiyada esa ertak va afsonalar orqali milliy qadriyatlar bolalarning ongiga singdiriladi (UNESCO, 2015). Ushbu tajribalar O'zbekistonda ham bosqichma-bosqich tatbiq qilinmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, bu jarayonda o'qituvchi yetakchi rol o'ynaydi. O'qituvchining vazifasi tarixiy materiallarni bolalarga soddalashtirilgan, tushunarli va obrazli shaklda yetkazish, ularni hozirgi davr bilan bog'lab

tushuntirish hamda o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undashdan iboratdir. Samarali o'qituvchi bolalarda tarixiy ong va milliy iftixorni uyg'otishda eng asosiy vositachidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Boshlang'ich sinflarda tarixiy materiallardan foydalanish masalasi pedagogika, psixologiya va metodika fanlari doirasida keng tadqiq etiladi. Mazkur yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar tarixiy materiallarning o'quvchilarning bilim olish jarayoni, tafakkuri va ma'naviy tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlandi.

L. S. Vygotskiy o'zining madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida bolaning tafakkuri ijtimoiy muhit va madaniy qadriyatlar asosida shakllanishini ta'kidlanadi. Olimning fikricha, ta'lim jarayonida madaniy va tarixiy merosdan foydalanish bolaning shaxsiy rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi (Vygotskiy, 1991). Bu qarash boshlang'ich ta'limda tarixiy materiallardan foydalanishning psixologik asoslarini belgilandi.

J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, 7–11 yoshdagi bolalar aniq operatsiyalar bosqichida bo'lib, ular voqealarni konkret obrazlar va sabab-oqibat bog'lanishlari orqali tushunadilar (Piaget, 1994). Shu sababli tarixiy voqealarni sodda, obrazli va ko'rgazmali shaklda berish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun samarali hisoblandi.

J. Dewey ta'lim jarayonida hayotiy tajribaga tayangan holda o'qitish zarurligini asoslaydi. Uning fikricha, o'quvchi real voqealar va faoliyatlar orqali bilimni chuqurroq o'zlashtiradi (Dewey, 1916). Tarixiy hikoyalar, sahnalashtirish va rolli o'yinlardan foydalanish aynan shu tamoyilga mos keladi.

J. Bruner esa ta'limning samaradorligi ko'rgazmalilik va qiziqarli metodlardan foydalanishga bog'liqligini qayd etadi. Olimning nazariyasiga ko'ra, o'quvchilarning emotsional ishtiroki kuchaygan sari bilimni o'zlashtirish darajasi ham ortadi (Bruner, 1960). Tarixiy xaritalar, videomateriallar va tarixiy obrazlar boshlang'ich sinf o'quvchilarida darsga nisbatan qiziqishni oshiradi.

Mahalliy olimlardan Xoliqov va Qurbonova (2019) tarixiy materiallardan foydalanish o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, tarixiy tafakkurni rivojlantirish va

ma'naviy tarbiyani shakllantirishda muhim vosita ekanligini ta'kidlaydilar. Shodmonov va Qo'ziyev (2018) esa boshlang'ich ta'lim metodikasida tarixiy materiallardan foydalanish dars samaradorligini oshirishini va o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishini qayd etganlar.

UNESCO tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham tarixiy va madaniy materiallardan foydalanish o'quvchilarning milliy qadriyatlarga hurmatini oshirishi, tarixiy ong va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishga xizmat qilishi ko'rsatib o'tilgan (UNESCO, 2015).

Shunday qilib, tahlil qilingan ilmiy manbalar tarixiy materiallardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishida muhim pedagogik vosita ekanligini tasdiqlaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinflarda tarixiy materiallardan foydalanish o'quvchilarning bilim olish jarayoniga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Tarixiy hikoyalar, buyuk ajdodlar hayoti, xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanilgan darslarda o'quvchilarning mavzuga bo'lgan qiziqishi va faolligi oshgani kuzatildi. Ayniqsa, tarixiy voqealarni sahnalashtirish va rolli o'yinlar orqali o'rgatish o'quvchilarning darsdagi ishtirokini kuchaytirib, mavzuni yaxshiroq eslab qolishlariga yordam beradi.

Shuningdek, tarixiy materiallardan foydalanish o'quvchilarda tarixiy tafakkur elementlarini shakllantirishga xizmat qilishi aniqlandi. O'quvchilar voqealar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'lanishlarini tushunishga, tarixiy shaxslar faoliyatini baholashga va ajdodlar merosiga hurmat bilan qarashga o'rgana boshladilar. Bu esa ularda milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, tarixiy materiallarning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining metodik mahoratiga bog'liq. Agar o'qituvchi tarixiy materiallarni yosh xususiyatlariga mos ravishda sodda, obrazli va qiziqarli tarzda yetkazsa, dars samaradorligi ortadi. Aksincha, murakkab va quruq ma'lumotlar o'quvchilarning qiziqishini pasaytirishi mumkin.

Tadqiqot davomida tarixiy materiallardan foydalanish integrativ ta'limni rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega ekanligi kuzatildi. Tarixiy mavzularni adabiyot, tasviriy san'at, musiqa va ona tili fanlari bilan bog'lab o'qitish o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi hamda bilimlarni yaxlit holda qabul qilishiga yordam beradi.

Xalqaro tajriba tahlili ham tarixiy materiallardan foydalanishning samarali ekanligini tasdiqlaydi. Finlyandiya, Buyuk Britaniya va Yaponiya maktablarida tarixiy voqealarni loyihaviy va teatrlashtirilgan usullarda o'qitish o'quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Ushbu tajribalarni O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimiga moslashtirish dars sifatini yanada oshirish imkonini beradi.

Umuman olganda, tarixiy materiallardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim saviyasini oshirish, tarixiy tafakkurini rivojlantirish, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash va ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirishda muhim pedagogik vosita ekanligi aniqlandi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda tarixiy materiallardan foydalanish nafaqat ta'limning mazmunini boyitadi, balki yosh avlodni ma'naviy barkamollikka, vatanparvarlikka, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalanadi. Tarixiy materiallar o'quvchilarning tarixiy tafakkurini rivojlantiradi, ularni ilmiy izlanishga, mustaqil fikrlashga va milliy g'urur bilan yashashga undaladi. Shu sababli pedagoglar tarixiy materiallardan foydalanishning nazariy asoslarini chuqur o'rganib, uni metodik jihatdan samarali tatbiq etishlari zarur.

Boshlang'ich sinflarda tarixiy materiallardan foydalanish nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, balki o'quvchilarning shaxsiy, aqliy va ma'naviy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaladi. Chunki tarix — bu oddiygina o'tmish voqealari emas, balki jamiyat taraqqiyoti, insoniyat tafakkuri va madaniyatining o'ziga xos aksidir. Tarixiy materiallarni o'quvchilarga erta yoshdan boshlab yetkazish orqali ularni o'tmishni anglashga, bugunni qadrlashga va kelajak haqida mas'uliyat bilan fikrlashga o'rgatish mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari hali abstrakt tushunchalarni to'liq qabul qilish darajasiga yetmagan bo'lsalar-da, ular uchun tarixiy voqealarni obrazli, jonli hikoya va ko'rgazmali vositalar orqali tushuntirish juda samarali bo'ladi. Masalan, Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Zahiriddin Bobur kabi buyuk shaxslar hayoti va faoliyati haqida sodda, lekin ta'sirchan tarzda hikoya qilish ularning ongida chuqur taassurot qoldiradi. Shu tariqa, bolalarda milliy g'urur, vatanparvarlik, jasorat, ilmga qiziqish va ezgulik kabi fazilatlar shakllanadi.

Tarixiy materiallardan foydalanishning yana bir muhim jihati shundaki, u boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarixiy tafakkur elementlarini bosqichma-bosqich shakllantiradi. Masalan, ular voqealar orasidagi sabab-oqibat bog'lanishlarini tushuna boshlaydilar, shaxslar faoliyatini bugungi kundagi qadriyatlar bilan solishtirishni o'rganadilar, o'z xalqi va ajdodlari merosiga nisbatan iftixor tuyg'usini his etadilar.

Bundan tashqari, tarixiy materiallardan foydalanish integrativ ta'limni rivojlantirishda ham katta ahamiyatga ega. Tarixiy voqealarni adabiyot darslarida badiiy asarlar orqali, tasviriy san'atda — tarixiy manzaralar chizish orqali, musiqa darslarida — xalq qo'shiqlari va dostonlari orqali uyg'unlashtirib o'rgatish mumkin. Bu esa o'quvchilarda tarixni nafaqat faktlar to'plami, balki madaniyat, san'at, urf-odat va qadriyatlarning yagona yaxlit qismi sifatida qabul qilishga yordam beradi. Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda tarixiy materiallardan foydalanish o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi, ularni ilm-fanga, milliy qadriyatlarga va insoniyat tajribasiga hurmat ruhida tarbiyaladi. Tarixiy bilimlarni yosh avlod ongiga singdirish — bu kelajakda mustaqil fikrlovchi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni qadrlaydigan barkamol shaxslarni voyaga yetkazishning eng muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L. S. (1991). *Pedagogik psixologiya*. Moskva.
2. Piaget J. (1994). *Psixologiya i pedagogika*. Moskva.
3. Dewey J. (1916). *Democracy and Education*. New York.
4. Bruner J. (1960). *The Process of Education*. Harvard University Press.
5. Xoliqov A., Qurbonova D. (2019). *Pedagogika nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: O'qituvchi.

6. Shodmonov E., Qo'ziyev R. (2018). *Boshlang'ich ta'lim metodikasi*. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. (2020). Toshkent.
8. UNESCO (2015). *Teaching and Learning for a Sustainable Future*. Paris.